

Positie ICL-VO met betrekking tot het werken met Leeruitkomsten

1 Inleiding

Op 12 oktober 2020 heeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap het bestuursakkoord Flexibilisering Lerarenopleidingen gesloten met de Vereniging Hogescholen (VH) en de VSNU (waarvan de naam inmiddels is veranderd in Universiteiten van Nederland, afgekort UNL). De opdracht in het bestuursakkoord is om de beweging naar meer vraaggericht en flexibel opleiden met extra inspanning door te zetten.

Eén van de ambities uit het bestuursakkoord is om te verkennen of het werken met leeruitkomsten zoals dat binnen de lerarenopleidingen door de hogescholen is ontwikkeld, ook meerwaarde heeft voor de studenten van de universitaire lerarenopleidingen voor het voortgezet onderwijs die op masterniveau worden aangeboden, en zo ja, hoe de meerwaarde dan gerealiseerd zou moeten worden. Op basis van de verkenning zou dan besloten kunnen worden of deze universitaire lerarenopleidingen al dan niet met principes van het Experiment Leeruitkomsten gaan werken.

Die verkenning van de mogelijkheden van het experiment leeruitkomsten is inmiddels afgerond en is door de universitaire lerarenopleidingen in de Interuniversitaire Commissie Lerarenopleidingen (ICL) intensief besproken. Omdat we hebben gemerkt dat heldere definities van begrippen van belang zijn in gesprekken over leeruitkomsten, beginnen we in deze notitie met een schets van de context en de mogelijkheden voor de beoogde flexibiliteit en maatwerk in de curricula van de universitaire lerarenopleidingen. Meer informatie daarover is ook te vinden in de verkenning. Vervolgens gaan we in op de uitkomsten van de verkenning naar het experiment leeruitkomsten. We sluiten af met onze positie met betrekking tot het werken met leeruitkomsten. Daarover gaan we graag in gesprek met onze partners in het onderwijs.

2 Werken met leeruitkomsten binnen de lerarenopleidingen aangeboden door de hogescholen

De lerarenopleidingen van de hogescholen bieden bachelorprogramma's aan met een omvang van 240 EC die leiden tot een bachelorgraad en een bevoegdheid voor lesgeven in het primair of voortgezet onderwijs. De meeste studenten doorlopen die programma's als vervolgonderwijs aansluitend op het voortgezet onderwijs, maar deze programma's kennen daarnaast ook een groeiende instroom van studenten die de lerarenopleiding volgen na een loopbaan elders.

Om met name deze groeiende groep studenten meer flexibiliteit en een efficiëntere opleiding te kunnen bieden, is er in lijn met het besluit leeruitkomsten¹ voor gekozen om de eindtermen van deze opleidingen te herformuleren in termen van te bereiken leeruitkomsten. Wanneer studenten beschikken over elders verworven competenties die corresponderen met de leeruitkomsten, kan het totale pakket aan onderwijs om het geheel aan leeruitkomsten te realiseren, aanzienlijk worden verkort. Om dit mogelijk te maken sluiten studenten dan een overeenkomst af over het onderwijs dat ze zullen doorlopen om het totaal aan vereiste leeruitkomsten te realiseren. Om aan te tonen dat leeruitkomsten zijn gerealiseerd, hebben studenten de mogelijkheid om een leerwegaafhankelijke toets af te leggen.

¹ Het Besluit Experimenten Flexibel Hoger Onderwijs werd op 8 april 2016 gepubliceerd (Staatsblad 2016-145). In het kader van dit experiment kunnen hogescholen en universiteiten duale en deeltijd-programma's aanbieden waarbij geen sprake hoeft te zijn van een samenhangend geheel van onderwijseenheden, maar waarvan het fundament wordt gevormd door een samenhangend geheel van eenheden van leeruitkomsten. Deze experimenten hebben een looptijd van 1 juli 2016 tot 30 juni 2022. De experimenten passen in de breed gedragen ambitie in het hoger onderwijs in Nederland om de lerarenopleidingen zo aantrekkelijk mogelijk te maken voor uiteenlopende doelgroepen en daarmee een bijdrage te leveren aan het terugdringen van kwantitatieve en kwalitatieve lerarentekorten. Na een positieve evaluatie is het ministerie van OCW inmiddels bezig om de ruimte die de experimenten biedt aan de opleidingen in wetgeving te verankeren.

Voor de groep studenten die meteen na het voortgezet onderwijs voor de vierjarige lerarenopleidingen kiezen, lijken deze nieuwe mogelijkheden minder relevant. Zij zullen in de regel een programma doorlopen van geprogrammeerde onderwijsseenheden.

3 Flexibiliteit en maatwerk bij de universitaire lerarenopleidingen VO

Studenten die kiezen voor de universitaire lerarenopleidingen voor voortgezet onderwijs doen dat nooit meteen na het voortgezet onderwijs. In de universitaire voorbereiding op het beroep van leraar wordt altijd eerst de vakinhoudelijk basis voor het leraarschap in het voortgezet onderwijs² gelegd in een voor het schoolvak relevante bacheloropleiding en/of masteropleiding. De pedagogische en (vak)didactische voorbereiding op het beroep van leraar vindt plaats in aparte opleidingsonderdelen, die studenten desgewenst kunnen combineren met het laatste deel van de bachelor (educatieve minor) of met een vakinhoudelijk master. Ze kunnen er ook voor kiezen de voorbereiding op het beroep te doorlopen in een tweede (bekostigde) educatieve master. Pedagogische en (vak)didactische beroepsvoorbereiding die leidt tot een beperkte tweedegraadsbevoegdheid heeft een standaard-omvang van 30 EC, terwijl de beroepsvoorbereiding die leidt tot een eerstegraadsbevoegdheid een standaard-omvang heeft van 60 EC.

3.1 Bestaande mogelijkheden voor maatwerk

De universitaire lerarenopleidingen VO bieden op verschillende manieren maatwerk aan (aspirant) studenten.

Allereerst kennen de universitaire lerarenopleidingen verschillende routes die zijn toegesneden op de diverse doelgroepen die voor deze opleidingen kiezen. Daarnaast is er bij de intake aandacht voor maatwerk. De ulo's hebben in het kader van het VSNU-ICL Actieplan Academische Leraren VO een gezamenlijke werkwijze voor de intake-assessments voor zijinstromers ontwikkeld. Daarin is onder andere aandacht voor eerder verworven competenties of kwalificaties. Ook bij de intake of aanmeldprocedure van reguliere studenten wordt gekeken naar eventuele eerder verworven competenties of kwalificaties. Aspirant studenten die (deels) over de vereiste (vak)didactische of pedagogische bekwaamheden beschikken, krijgen al sinds jaar en dag³ vrijstelling voor die delen van de opleiding die zijn gericht op het verwerven van de betreffende bekwaamheden. Het gaat daarbij met name om (aspirant) studenten die bijvoorbeeld al een bevoegdheid hebben of relevante werkervaring. Tijdens de intake wordt ook gekeken naar de vakinhoudelijke bagage van een aspirant-student. Voor alle studenten die zich met onvoldoende vakinhoudelijke kennis inschrijven voor een lerarenopleiding in een van de tekortvakken, zijn de programma's Beta4all en Alfa4all ingericht waarin zij kunnen werken aan het vergroten van hun vakinhoudelijke bagage.⁴ Deze programma's zijn toegesneden op de doelgroep en bieden het onderwijs flexibel en blended aan. Bij de inschrijving worden met deze studenten afspraken gemaakt over het doorlopen van deze modules. Ook voor de niet tekortvakken is maatwerk vaak mogelijk om de vakinhoud op niveau te krijgen.

Ook als een student is begonnen aan de opleiding zijn er verschillende mogelijkheden voor maatwerk. Een voorbeeld is de inrichting van de stages of praktijkdelen van de opleiding, die bij alle universitaire lerarenopleidingen ongeveer de helft van het programma uitmaken. De verantwoordelijkheden die studenten op hun stages krijgen en de begeleiding op de werkplek is altijd op de maat gesneden van het stadium in de ontwikkeling van de student en kan ook tijdens de stage worden aangepast.

² De universiteiten zijn ook betrokken bij lerarenopleidingen voor primair onderwijs op bachelor-niveau. Die opleidingen worden met een uitzondering uitgevoerd in samenwerking met de hogescholen. Op die ene uitzondering na, wordt de universitaire bacheloropleiding gecombineerd met de pabo die door de hogescholen wordt verzocht. Het besluit van 8 april 2016 heeft primair betrekking op het pabo-deel van dit opleidingstraject.

³ Zie bijvoorbeeld: Tigchelaar, A. (2003). *OP MAAT: Een opleidingstraject voor zij-instromers*. Educatief partnerschap. http://www.nielsbrouwer.net/index_htm_files/EPSbrochure18%20Op%20Maat.pdf

⁴ Zie Alfa4all en Beta4all: www.alfa4all.nl en www.beta4all.nl.

3.2 Ambities voor verdere flexibilisering lerarenopleidingen

De universitaire lerarenopleidingen hebben verschillende ambities voor de verdere flexibilisering van de opleiding waarmee het nog beter mogelijk wordt om studenten maatwerk te bieden. Bijvoorbeeld om de opleiding tot leraar beter te combineren met een baan in het onderwijs of elders. Een deel van deze ambities is opgenomen in het Bestuursakkoord Flexibilisering Lerarenopleidingen. Een aantal opleidingen experimenteert bijvoorbeeld met modularisering van het curriculum, waarbij vrijstelling kan worden gegeven voor specifieke modules afhankelijk van eerder verworven competenties, en modules kunnen worden doorlopen op een moment dat aansluit bij de ontwikkeling en de omstandigheden van de student. Andere opleidingen werken aan een maatwerktraject voor zijinstromers.

4 Verkenning werken met leeruitkomsten binnen de universitaire lerarenopleidingen voor vo

De ICL VO heeft aan een groep ter zake deskundigen onder begeleiding van de voormalig secretaris van de ICL, Jurriën Dengerink, de opdracht gegeven om een verkenning uit te voeren naar wat het werken met leeruitkomsten kan toevoegen aan de bestaande praktijk en ontwikkeling in de universitaire lerarenopleidingen. Deze groep heeft de ruimte gekregen om deze verkenning zonder ruggenspraak uit te voeren, conclusies te trekken en aanbevelingen te formuleren. De verkenning richt zich op de universitaire lerarenopleidingen voor het VO.

Het verslag van de verkenning vindt de lezer bijgesloten. De ICL is onder de indruk van de gedegen wijze waarop de auteurs de verkenning hebben uitgevoerd en is hen zeer erkentelijk voor het vele werk dat zij in korte tijd hebben verzet. De aanbevelingen die worden gedaan neemt de ICL ter harte.

In de verkenning beschrijven en concluderen de auteurs het volgende:

1. In vergelijking met hbo-lerarenopleidingen hebben ulo's een andere instroom en compactere structuur.
2. Ulo's zijn al vergaand geflexibiliseerd. Er worden diverse opleidingsvarianten aangeboden (zowel in voltijd als deeltijd), studenten kunnen de opleidingsduur aanpassen aan hun mogelijkheden en omstandigheden en in de opleidingsdidactiek sluiten ulo's aan bij wat een student nodig heeft op welk moment.
3. Leeruitkomsten zijn een middel, geen doel. Veel ulo's vragen zich af of de forse organisatorische inspanning opwegen tegen een niet bij voorbaat als gevolg van deze aanpassing vaststaande grotere instroom. Ulo's zien bij bepaalde principes van leeruitkomsten aanknopingspunten voor verdere flexibilisering.
4. Eén landelijke set leeruitkomsten is niet wenselijk, wel regionale afspraken.
5. Er is behoefte aan meer gemeenschappelijke aandacht voor ordeningsprincipes van leeruitkomsten. Vrijwel alle ulo's hebben hun beoogde leerresultaten volgens de gebruikelijke formats van leeruitkomsten resultaatgericht geformuleerd. Er is behoefte aan uitwisseling over de ordening daarvan.
6. Er is behoefte aan een gezamenlijk beroepsprofiel van de universitair opgeleide leraar VO.
7. De ulo's hebben een andere omgang met leerwegaafhankelijkheid dan de hbo-lerarenopleidingen.
8. Speel flexibel in op leerbehoeften in plaats van een onderwijsovereenkomst aan het begin van de opleiding.
9. Er is behoefte aan extra deskundigheidsbevordering opleiders.
10. Er is behoefte aan meer differentiatie via keuzemodules.

Op basis van deze conclusies doen de auteurs de volgende aanbevelingen:

1. Ontwikkel een onderscheidend beroepsbeeld van de universitair opgeleide leraar VO
2. Verhelder de onderliggende (ordenings)principes van leeruitkomsten
3. Er is meer aandacht nodig voor de verdere professionalisering van opleiders
4. Gezamenlijk aanbod keuzemodules en differentiatie in leeruitkomsten van de opleiding

5 Conclusies ICL

De ICL concludeert dat het doel en de ambitie van het werken met leeruitkomsten aansluit bij de ambities van de universitaire lerarenopleidingen en dat verschillende principes die liggen achter het werken met leeruitkomsten zoals deze binnen de lerarenopleidingen van de hogescholen zijn ontwikkeld, ook door de ulo's worden gehanteerd. Voorbeelden daarvan zijn de assessment en intakeprocedure, de inzet van EVC's en vrijstellingen, het formuleren van leeruitkomsten en het aansluiten van de opleiding bij de inhoudelijke behoeften van de student (bijvoorbeeld in de stage).

Tegelijkertijd constateren de ulo's dat er ook een aantal van die principes minder goed aansluit bij de onderwijsvisie, duur en inrichting van de ulo. Belangrijk voorbeeld is de leerwegaafhankelijkheid van het programma, dat minder goed past bij het compacte programma van de universitaire lerarenopleiding dat al is afgestemd op een doelgroep met veel vakinhoudelijke bagage.

Voor het vervolg geldt dat de universitaire lerarenopleidingen uiteraard ieder afzonderlijk besluiten over het al dan niet verder inzetten op principes van leeruitkomsten, en welke dat zijn. Voor de ICL gezamenlijk leiden de verkenning en de discussies daarover tot de volgende voornemens en conclusies:

1. Afstemmen bekwaamheidseisen-leeruitkomsten en beroepsbeelden

De universitaire lerarenopleidingen zullen met de collega's van de hogescholen en de scholen waarmee in regionaal verband wordt samengewerkt, de formulering en de toepassing van de gehanteerde bekwaamheidseisen/leeruitkomsten afstemmen met aandacht voor de onderliggende ordeningsprincipes. Dat voorkomt dat binnen partnerschappen voor samen opleiden en professionaliseren verschillende omschrijvingen voor bekwaamheidseisen/leeruitkomsten worden gehanteerd. Daarnaast worden de verschillen maar zeker ook de overeenkomsten in de gehanteerde beroepsbeelden geëxpliciteerd. Dat zal voornamelijk gebeuren in de regionale allianties van lerarenopleidingen. Die allianties worden nu opgestart als onderdeel van de afspraken in het bestuursakkoord.

2. Professionele ontwikkeling van opleiders

Om opleiders beter voor te bereiden op het bieden van maatwerk in een meer flexibel curriculum gericht op het realiseren van waar mogelijk gezamenlijk geharmoniseerde bekwaamheidseisen/leeruitkomsten, zal gezamenlijk met de hbo-lerarenopleidingen worden ingezet op de professionele ontwikkeling van opleiders. Daarbij zal ook de samenwerking met scholen en schoolopleiders worden gezocht.

3. Samenhang en keuzeruimte

Wanneer studenten zich hebben ingeschreven voor een lerarenopleiding, doorlopen zij in principe het programma zoals dat (op basis van wetenschappelijke inzichten) door de opleiding is ontwikkeld. De universitaire lerarenopleidingen hechten sterk aan een curriculum als een samenhangend geheel van onderwijsseenheden. Net zoals dat geldt voor curricula in het primair en voorgezet onderwijs, is samenhang in het curriculum immers een belangrijk ontwerpprincipes voor een effectief lerarenopleidingscurriculum.⁵ Wel willen verschillende universitaire lerarenopleidingen de binnen hun curricula beschikbare keuzeruimte benutten om studenten nog meer ruimte te geven om invulling te geven aan hun individuele ambities. Ook andere universitaire lerarenopleidingen zijn enthousiast over het introduceren van keuzeruimte, wat ook mogelijkheden biedt om gebruik te maken van elkaars keuzeonderwijs of dergelijk onderwijs gezamenlijk te ontwikkelen. Hierover gaan de universitaire lerarenopleidingen de komende periode onderling met elkaar in gesprek, maar we zullen ook de collega's van de hogescholen uitnodigen om na te gaan waar het mogelijk is om de krachten te bundelen.

⁵ In de literatuur wordt verder het belang benadrukt van "alignment" tussen leerweg, toetsing en leeruitkomsten en van formatieve toetsing tijdens de leerweg. Zie bijvoorbeeld Biggs, J. (1996). Enhancing teaching through constructive alignment. *Higher Education*, 32(3), 347-364; Black, P., & William, D. (1998). Assessment and classroom learning. *Assessment in Education*, 5(1), 7-74.